

Rozptyl německého obyvatelstva po zakončení hlavní etapy hromadného nuceného vysídlení (vyhnání) v období let 1947–1949

Franz Chochofatý-Gröger

V roce 1947 se objevily značné komplikace při řešení otázky odsunu Němců z území státu a to ze strany USA. Situaci komplikovalo rozhodnutí o pozastavení transportu Němců do amerického pásma ze strany Američanů. Nic nenavštěvovalo tomu, že Američané přijmou asi 100 000 Němců z ČSR.

V průběhu roku bylo transportováno do amerického pásma jen 2 339 Němců přes Furt in Wald (německá statistika hovoří o 2 903 sudetských Němcích.). Do sovětského pásma bylo v průběhu roku odsunuto 2 359 osob. V průběhu roku 1948 pak bylo odsunuto v menších transpotech 2 951 osob do amerického pásma a 4 995 osob do sovětského pásma.

Vzhledem k výše uvedeným faktům vystoupil v ČSR na podzim 1947 do popředí problém dalšího postupu vůči německému obyvatelstvu na čs. území. Počty Němců se však v tehdejších statistikách velmi různily, podle potravinových lístků bylo vykááno v českých zemích koncem března 1947 192 259 Němců (z toho 108 295 osob s úlevami - antifašisté, odborníci, specialisté). Podle soupisu obyvatel k 22. 5. 1947 se uvádí v českých zemích 180 000 osob německé národnosti. Komplikace v evidenci Němců nastaly po 1. 6. 1947, neboť pro 27. a 28. zásobovací období byl již vydán jednotný druh potravinových lístků bez rozdílu národnosti. MV ČSR na konferenci 11. 8. 1947 odhadovalo počet Němců asi na 220 000 osob, z nichž bylo 70 000 osob určeno k transportu. Počet tzv. ekonomických aktivních Němců byl v tomto období ještě dosti vysoký. V únoru 1947 bylo podle hlášení úřadů ochrany práce evidováno jen v Čechách 102 400 Němců podléhajících pracovní povinnosti, v březnu 1947 pak 100 221 osob. Převážná část těchto osob pracovala v průmyslu (58 023 osob, z toho v pohraničí 53 229 osob). Představovali v některých oborech stabilizační faktor, který zaručoval chod průmyslu, a to především v pohraničních oblastech. V průmyslových závodech pohraničí disponovalo koncem r. 1947 více než 20 000 osob tzv. ochrannými legitimacemi.

PLÁN "ROZPTYLU"

V létě 1947 rozhodla čs. vláda, po zjištění nereálnosti obnovení hromadných odsunů Němců do amerického pásma, realizovat ze státně bezpečnostních zájmů a hospodářských potřeb přesídlení většího počtu Němců do vnitrozemí. Podmínky pro přidělování Němců z pohraničí na zemědělské práce do vnitrozemí stanovil výnos ministra vnitra z 21. 5. 1947. Požadovalo se uvolnění "pokud možno největšího počtu Němců", přičemž (a) odsunovou jednotkou měla být rodina, (b) vybavení mělo odpovídat platným předpisům pro transfer - hmotnost zavazadel do 70 kg, (c) povolen byl převoz nábytku, domácího náradí, nádobí apod. Kladl se důraz na to, aby přiděleným osobám byla věnována ze strany NV, inspektorátů práce a zaměstnavatelů patřičná pozornost, aby celá akce probíhala spořádaně. V opačném případě hrozilo odebrání přidělených pracovních sil.

Výnosem ministerstva ochrany práce a sociální péče z 9. 8. 1947 se rozšířilo přidělování německých pracovních sil také na hornictví. Vyjmuti měli být antifašisté, Němci s prozatímním osvědčením o občanství, příslušníci smíšených manželství a specialisté s platnými ochrannými legitimacemi. Z porady o přesídlovací akci v Praze z 11. 8. 1947 vyplynulo, že přesídlovací akce by se měla týkat značné části z 70 000 Němců určených k odsunu do okupačních pásem Německa. K tomuto dni bylo zatím přiděleno 7 129 německých rodin do zemědělství a o hornictví projevil zájem 7 000 pracovníků z řad Němců. Oběžník MV ČSR z 14. 8. 1947 připomínal, že k přesunu podléhají také osoby, kterým byly odebrány ochranné legitimace. Tento "rozptyl" narážel od samého počátku na různé překážky:

a) nastal odliv pracovních sil z pohraničí,

- b) klesla produktivita průmyslových podniků, právě z výše uvedených důvodu,
- c) obdobná situace nastala v zemědělství, noví majitelé většinou nedokázali udržet předchozí úroveň zemědělské produkce,
- d) při stěhování tzv. volných Němců, rozhodoval často zjištěný zájem, neboť tito lidé zde museli zanechat část majetku.

Stát však zdůrazňoval především prioritu státně bezpečnostní zájmů. Podmínky Němců nasazených do vnitrozemí (často až na Slovensko) byly závislé na přístupu zaměstnavatelů - druh práce, jejich délka, ubytování, výše náhrady za práci a její pravidelnost, výživa, školní docházka dětí atd. (Živitelé rodin měli být zaměstnání za podmínek platných pro deputátníky, Němci bez rodin měli mít postavení svobodné hospodářské čeledě). Řada Němců se po "rozptylu" ocitla bez práce a pokoušela se vrátit do svých původních domovů.

Kampaň za rozptýlení Němců do vnitrozemí zahájil komunistický tisk a komunisté v této otázce postupovali v NV. Tlak na přesídlení značné části německého obyvatelstva do vnitrozemí postupně narůstal. Také ostatní strany se postupně zapojovali do kampaně. Sociální demokraté v Liberci navrhovali vytvoření bezpečnostního pásma do hloubky 60 km, ze kterého by měli být vystěhováni všichni Němci považovaní za státně nespolehlivé.

PROVEDENÍ "ROZPTYLU"

Celou akci provázely značné nepořádky, které musela řešit vláda na svých zasedáních. Podle jejího usnesení z 21. 10. 1947 mělo být stěhování zahájeno až po důkladné přípravě na jaře 1948. Oběžníky MV ČSR z 4. a 28. 11. 1947 pak upřesňovaly toto usnesení vlády:

- a) vyhotovení seznamů osob přicházejících v úvahu pro přesídlení,
- b) k přesunu měli být připravení tzv. neoznačení Němci,
- c) přesídlení má probíhat humánně,
- d) rodiny se neměly rozlučovat.

Řízené migrace však přes tato nařízení pokračovaly. Noví osídlenci pohraničí se stále dožadovali urychlení této akce. K tomu přispívala mimo jiné skutečnost, že docházelo k ilegálním přechodům osob, které byly již odsunuty do okupačních pásem Německa. Proto ke konci r. 1947 existovaly prakticky v každém pohraničním okrese tzv. kárné pracovní tábory. V nich si např. v polovině října 1947 odpykávalo trest do 6 měsíců asi 2000 osob. Podle zpráv z listopadu 1947 bylo zadrženo asi 8000 osob za ilegální přechod státní hranice.

Hlavní zásady akce přesídlení vyložil na konferenci předsedů ONV v Praze dne 12.2.1948 vládní zmocněnec pro odsun A. Kučera:

- a) přesídlení je třeba provádět po etapách z důvodu hospodářských a pro možné negativní ohlasy v zahraničí,
- b) celá akce je naprosto nezbytné a trvalé opatření,
- c) nejdříve bude provedeno přesídlení osob určených k transferu z území ČSR (asi 70 000 osob),
- d) přesídleny musí být kompletní rodiny,
- e) musí být zajištěny odpovídající životní podmínky.

Tento plán konkretizovaly oběžník MV ČSR z 13. 2. 1948 a výnos ministerstva ochrany práce a sociální péče z 25. 2. 1948. Celou akci měli pod dohledem oblastních zmocněnců MV řídit příslušní referenti ONV po konzultacích se zástupci okresních úřadů ochrany práce a sociální péče a Jednotného svazu českých zemědělců. Němci určení k přesídlení nepodléhaly s platností od 1.3.1948 20 % srážce z hrubých mezd a odvodům z náhrady za neposkytnutou dovolenou.

Akce pokračovala i po 25. 2. 1948. ÚV NF potvrdil závaznost všech platných předpisů o Němcích. V té době došlo přesídlení většího počtu Němců do již vysídlených obcí mezi Nejdkem a Vejprty z důvodu zajištění pracovních sil pro provoz jáchymovských dolů, tzv. AKCE J.

Při přesídlovací akci docházelo k mnoha problémům. Nedostatek vhodného ubytování vedl k tomu, že rodiny byly přesídlovány do jiných než původně určených okresů, nebo byly vráceny zpět do původních bydlišť. (Viz oběžník MV ČSR z 18. 4. 1948). Z oběžníku mimo jiné vyplývá, že s Němci je nakládáno někdy "tvrdě a asociálně" a "že nelze připustit jejich vykořisťování v jakémkoliv směru". Do konce dubna 1948 bylo přesunuto do zemědělských závodů ve vnitrozemí celkem 9 922 osob tj. 1 183 rodin a 420 svobodných nebo osamělých osob, jak uvedl na tiskové konferenci 21. 5. 1948 ministr vnitra Nosek. Řekl, že cílem této migrace bude "očistit osvobozené pohraniční kraje od všech živlů, které pro státní, národní nebo morální nespolehlivost rozhodně nesmějí trvale zůstat v blízkosti státních hranic".

Otázkou přesídlování a rozptylem Němců ve vnitrozemí se zabývala toho dne také vláda. I když pokyny MV ČSR z 26. 5. 1948 upřesnily zásady přemísťování a pracovního přidělování Němců, problémy provázely celý průběh akce. Výnos MV ČSR z 13.8.1948 důrazně připomenul, že přesídlení Němců je opatření trvalé a nemá charakter "přechodné pracovní výpomoci". V té době již některé NV a Úřady ochrany práce vydávaly přiděleným osobám povolení k návratu do pohraničních obcí z důvodu nedostatku pracovních míst a bytů. "Rozptyl" začal pokulhávat a v podstatě nepřinesl očekávané výsledky. V následujícím období se sice uskutečnily dílčí přesuny Němců mezi okresy či v rámci okresu, ale rozsáhlejší přemísťování do vnitrozemí bylo směrnicemi MV ČSR z 10. 1. 1949 omezeno, později zastaveno.

Další vysídlování Němců z pohraničí se řídilo zvláštními předpisy - např. dle trestního zákona správního z 12. 7. 1950 č. 88 Sb. a jeho § 28 "...vyžadují-li to zájmy pracujícího lidu" může národní výbor za přestupky proti budovatelskému úsilí pracujícího lidu zakázat nebo určit pobyt v určitém místě.

Tzv. "rozptyl" dočasně uspokojil některé skupiny českých osídlenců v pohraničí a přinesl volební zisk především komunistům, avšak jeho ekonomický přínos byl daleko menší než se původně předpokládalo. Přinesl však nemalé utrpení Němcům, kteří byli takto "rozptýleni", a to i v těch případech, když se některé z německých rodin usadily ve vnitrozemí natrvalo.

K určité stabilizaci pracovních a mzdových podmínek došlo až v důsledku aplikace vyhlášky ministra vnitra z 25. 5. 1948 (č. 1024 Úř. I. I.), kterou byly s platností od 4. 6. 1948 zrušeny směrnice k provádění dekretu č. 71/1945 Sb. o pracovní povinnosti osob, které ztratily čs. státní občanství.

Evidence Němců, kteří se v letech 1948 - 1949 zdržovali na území ČSR je velmi nepřesná. Dle sdělení MV ČSR z 29. 4. 1949 zůstalo na území republiky cca 183 000 Němců, z toho bylo určeno k odsunu kolem 60 000 osob. K 31. 7. 1949 byly v českých zemích jen tři sběrná střediska k tzv. dodatečnému odsunu a to v Chebu, Lešanech a Liberci se 666 osobami.

Archivní prameny:

Státní ústřední archiv, Praha:

f. MPSP 1945 — 1951, kart. 378, sign. 2119/14, 2 2119/21/6 sign. 2119/A I 2119/13/12 2119/18/5 2119/17/2, 20/2, 23/2, 28/2, 9/3, 12/33, 13/3 sign. 2119/21/6, sign. 2119/2/6 kart. 339, sign. 2800/1 kart. 489, sign. 2160/25/26/1.

f.. ÚPV 1945 —1952, kart. 720, č. 2908, sign. 753/9/1 kart. 1032, sign. 1364/2 kart. 938, č. 4083, sign. 1221/8/14

Zemský archiv, Opava:

f. EZNV 1945 — 1949, Odb. II -bezp., kart. 295, č. II/5 -2/331/47, -2/479/47, -2/587/47, -2/634/47, -2/650/47, -2/717/47, kart. 296, č. II/5 - 2/283/48, -2/338/48, -2/155/48, -2/310/48, kart. 296 - oběžníky ministerstva vnitra.

Literatura:

Staněk, Tomáš: Odsun Němců z Československa 1945-1947, Academia 1991, ISBN 80-200-0328-2

Chocholatý-Gröger, Franz: Návrh na odškodnění občanů německé národnosti v České republice, Přílohy: 1. Historický exkurs <http://bohumildolezal.cz/texty/u063-08.htm> (28. dubna 2002)

HISTORICKÝ EXKURS. DODATEK: Stav dekretů presidenta republiky. občanských svobod. <http://bohumildolezal.cz/texty/u063-08.htm>

Aktion "Zerstreuen" in J. 1947-1948

Publikováno na cs-magazinu (www.cs-magazin.com) v dubnu 2005.
Na www.go-east-mission.net vyšlo v prosinci 2011 s povolením.